

<u>CYFARFOD</u>	Pwyllgor Iaith
<u>DYDDIAD</u>	24 Ebrill 2023
<u>TEITL</u>	Cynllun Hybu'r Gymraeg - Tîm Arweinyddiaeth a Gwasanaethau Cyfreithiol
<u>PWRPAS</u>	Cyflwyno gwybodaeth am gyfraniad y Tîm Arweinyddiaeth a Gwasanaethau Cyfreithiol i hybu a hyrwyddo'r iaith Gymraeg
<u>AWDUR</u>	Geraint Owen – Cyfarwyddwr Corfforaethol Iwan Evans - Pennaeth Gwasanaethau Cyfreithiol

1. CEFNDIR

1.1. Paratowyd yr adroddiad hwn er mwyn rhannu gwybodaeth gyda'r Pwyllgor Iaith am sut mae'r Tîm Arweinyddiaeth a'r Gwasanaethau Cyfreithiol yn hybu a hyrwyddo'r iaith Gymraeg.

1.2. Mae'r Tîm Arweinyddiaeth yn cyflogi 16 o staff gan gynnwys y Prif Weithredwr, dau Cyfarwyddwr Corfforaethol, eu tîm gweithredol ac hefyd, ers y 1 o Dachwedd, 2022, swyddogion Gwasanaeth Cefnogi Busnes y Cyngor (a drosglwyddwyd o'r Adran Cefnogaeth Gorfforaethol). Ymhellach, cyflogir 23 aelod staff o fewn y Gwasanaethau Cyfreithiol.

Yn ei rôl mae'r Prif Weithredwr, gyda chymorth y Cyfarwyddwyr Corfforaethol, yn gyfrifol am arweinyddiaeth a rheolaeth gyffredinol gweithlu'r Cyngor.

Mae'r Gwasanaethau Cyfreithiol yn darparu cefnogaeth gyfreithiol ar draws holl ystod gwaith y Cyngor; yn cefnogi'r Pwyllgor Safonau a'r Swyddog Monitro i weithredu eu cyfrifoldebau priodoldeb; cefnogaeth i'r Swyddog Canlyniadau a'r Swyddog Etholiadol a chefnogaeth i wasanaeth y Crwner ar gyfer Gogledd Orllewin Cymru.

1.3. O fewn y Tîm Arweinyddiaeth a'r Gwasanaethau Cyfreithiol, gellir cadarnhau bod pob aelod o staff yn cyrraedd gofynion iaith eu swyddi.

Mater yr hoffai'r aelodau ei drafod:	<i>Cwestiwn</i>
<u>Hybu a hyrwyddo</u> Sut ydym ni'n mynd y tu hwnt	<i>1. Allwch chi amlygu unrhyw brosiectau o fewn eich adran sydd yn cyfrannu tuag at un o flaenoriaethau strategaeth iaith y Cyngor, sef Cynllun Hybu'r Gymraeg yng Ngwynedd?</i>

i ddarparu yn ddwyieithog i fod yn cynyddu'r cyfleoedd i bobl ddefnyddio'r Gymraeg yn y gymuned, i gyfrannu at y targed cenedlaethol o greu Miliwn o siaradwyr, ac at y nod Llesiant o sicrhau bod pobl Gwynedd yn "Cael byw mewn cymdeithas naturiol Gymraeg"?

- Gyda chefnogaeth yr Adran Cefnogaeth Gorfforaethol, mae'r Tîm wedi arwain ar yr ymgais i gael gwyliau ychwanegol i staff ar ddydd Gŵyl Ddewi, er mwyn hyrwyddo a dathlu ein Cymreictod. Rydym yn falch iawn o fod wedi gallu cynnig diwrnod ychwanegol o wyliau i staff ar Fawrth y 1af, 2022 tra bo gwaith pellach yn digwydd yn bresennol gyda cynrychiolwyr yr undebau llafur er mwyn ceisio sicrhau yr un trefniant ar sail parhaol o 2024 ymlaen.
- Mae'r Tîm Arweinyddiaeth hefyd wedi bod yn gyrru ymgais i'r holl staff fod yn dewis gosod Microsoft cyfrwng Cymraeg ar eu dyfeisiadau. Sicrhawyd cynnydd sylweddol yn y nifer sy'n defnyddio meddalwedd Cymraeg yn y flwyddyn diwethaf tra bo'r ymdrechion yn parhau er mwyn cynyddu'r niferoedd tu hwnt i'r 63% a sicrhawyd hyd yma.
- Mae'r Cyfarwyddwr Corfforaethol, ynghyd ag Arweinydd y Cyngor a'r Aelod Cabinet gyda chyfrifoldeb am y Gymraeg, yn eistedd ar y Fforwm Iaith sirol newydd a sefydlwyd yn ddiweddar gan yr Uned Iaith. Mae'r Fforwm yn cyfarfod yn ffurfiol am y tro cyntaf ddechrau mis Mehefin. Bydd y datblygiad hwn ynghyd a sefydlu'r Fenter Iaith ar ei newydd wedd, yn ddiweddarach yn y flwyddyn, yn sicr o roi hwb pellach i hyrwyddo'r Gymraeg yng Ngwynedd.
- Mae'r Cyfarwyddwr Corfforaethol hefyd yn aelod o'r Grŵp Prosiect sy'n hyrwyddo "Prosiect 15" sef ymgais i gynyddu'r deunydd sydd ar gael ar y cyfryngau cymdeithasol trwy gyfrwng y Gymraeg. Clustnodwyd arian i gefnogi'r gwaith hwn sy'n cael ei arwain gan swyddogion yr Uned Iaith.
- Bu i'r Cyngor yn ei gyfarfod ar y 6 o Hydref, 2022 fabwysiadu Polisi Iaith o'r newydd. Un o'r datblygiadau yn y Polisi hwnnw oedd yr ymrwymiad i arddel enw'r Cyngor yn y Gymraeg yn unig ar bob cyfle posib. Cymrwyd camau eisoes i weithredu ar y penderfyniad hwn e.e. pen-lythyrau, adroddiadau, cefndir cyfarfodydd rhithiol, ac mae gwaith pellach wedi'i raglennu i ledaenu'r arfer hwn i arwyddion cyhoeddus yn y dyfodol.
- Mae natur swyddi'r Prif Weithredwr a'r Cyfarwyddwyr Corfforaethol yn golygu eu bod yn cymryd rhan mewn cyfarfodydd aml-asiantaethol, ar lefel rhanbarthol a chenedlaethol, yn rheolaidd. Mae'n anffodus fod rhai sefydliadau, gan gynnwys Llywodraeth Cymru, yn parhau i gynnal cyfarfodydd o'r fath drwy gyfrwng y Saesneg yn llawer rhy aml. Mae'n hanfodol bwysig felly, fel cynrychiolwyr Cyngor Gwynedd, ein bod yn mynnu'r hawl i gyfrannu drwy'r Gymraeg ar bob cyfle.
- Mae'r Prif Weithredwr yn aelod o Fwrdd Gwasanaethau Cyhoeddus Gwynedd a Môn ac wedi cael y cyfle i hyrwyddo a chefnogi cynllun sy'n edrych ar hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg yn "nrysau blaen" sefydliadau cyhoeddus eraill

	<p>Gwynedd. Mae hwn yn un o brif brosiectau'r Bwrdd ar hyn o bryd ac mae cyfle i sicrhau fod sefydliadau eraill yn elwa o brofiad a llwyddiant Gwynedd yn y maes yma.</p> <ul style="list-style-type: none">• Mae gan y Prif Weithredwr gyfrifoldeb am sicrhau fod ein uchelgais o ran hybu'r defnydd o'r Gymraeg yn cael ei arddel ym mhob un o Adrannau'r Cyngor. Mae'n rôl sy'n gofyn iddo fo a'r Cyfarwyddwyr Corfforaethol gefnogi adrannau ar adegau a thro arall yn gofyn am herio mewn modd adeiladol.• Mae gan y Cyfarwyddwr Statudol Gwasanaethau Cymdeithasol gyfrifoldebau penodol o ran hyrwyddo defnydd o'r iaith Gymraeg. Disgwylir i bob Cyngor Sir a Bwrdd lechyd yng Nghymru benodi uwch arweinydd yn bencampwr y Gymraeg fel rhan o raglen waith Mwy Na Geiriau. Y Cyfarwyddwr Statudol sy'n arddel y rôl honno yng Ngwynedd.• Fel rhan o'r gwaith hwnnw mae'n ofynnol, yn ôl y Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant (Cymru) 2014, i'r pencampwr sicrhau defnydd o'r "Cynnig Rhagweithiol", sef darparu gwasanaeth yn Gymraeg heb i rywun orfod gofyn amdano, ar bob achlysur. Yng Ngwynedd, er mwyn cyrraedd y nod hwnnw, cadeiria'r Cyfarwyddwr grŵp Mwy Na Geiriau. Yn rhanbarthol cynrychiolir y Cyfarwyddwr ar Fforwm Gogledd Cymru ar gyfer Mwy Na Geiriau.• Mae gan y Cyngor rôl arweiniol mewn sawl partneriaeth rhanbarthol. Mae'r Gwasanaethau Cyfreithiol wedi bod â rhan ganolog yn sefydlu trefniadau llywodraethu y partneriaethau yma, er enghraifft y Cydbwyllgor Corfforedig (CBC) ar gyfer rhanbarth y Gogledd. Yn amlwg mae sawl deinamig ar waith ynglŷn â sicrhau fod trefniadau'r cyrff yma yn gweithredu'n ddwyieithog. Ond, mae'r mewnbwn yma yn golygu fod y trefniadau, gan gynnwys y ddogfennaeth llywodraethu ac ati, yn cael ei baratoi a'i ddarparu yn y Gymraeg a'r Saesneg ar sail gyfartal. Mae gallu Gwynedd i gyflawni materion technegol ac arbenigol yn y Gymraeg a'r Saesneg yn golygu ein bod yn gallu rhoi sicrwydd a hyder wrth gyflawni'r amcanion yma. Mae hyn bellach yn egwyddor sydd wedi ei sefydlu yn glir o fewn ein gwaith partneriaethol ac yn brysur ddatblygu i fod y norm.• Er bod cyflawni gwasanaeth Crwner yn fater sydd yn nwylo deilydd y swyddogaeth mae sawl agwedd i hyn sydd yn perthnasu ei hun i rôl y Gwasanaeth Cyfreithiol:• Gan mai Gwynedd sydd yn penodi y Crwner a Chrwneriaid Cynorthwyol mae gennym ddylanwad sylweddol ar y gofynion ar gyfer y swydd. Golyga hyn ein bod wedi medru sicrhau fod y sawl sydd yn cael eu penodi i'r swyddogaethau hyn yn lleol yn meddu ar y gallu i gyflawni eu dyletswyddau drwy gyfrwng y Gymraeg a'r Saesneg. Mae hyn wedi ei gydnabod gan y
--	---

	<p>Weinyddiaeth Gyfiawnder a'r Prif Grwner sydd â throsolwg o'r trefniadau.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Yn dilyn ymddeoliad yr Uwch Grwner roedd rhagdybiaeth y byddai ardal Gogledd Orllewin Cymru yn cael ei huno ag ardal Canol a Dwyrain Gogledd Cymru i greu un ardal. Bellach ni fydd yr uno yn mynd ymlaen ac roedd y Gymraeg yn ganolog i'r penderfyniad yma. Penodwyd Uwch Grwner a Chrwner Cynorthwyol yn ystod y flwyddyn, Kate Sutherland a Sarah Riley, y naill a'r llall yn siaradwyr Cymraeg.
<p><u>Allanoli gwaith a gosod cytundebau trydydd parti</u></p> <p>Sut ydym ni'n sicrhau bod safon y gwasanaeth dwyieithog yn cael ei gynnal wrth allanoli a gosod cytundebau?</p>	<p>2. Os yw'r adran yn gosod gwaith yn allanol ar gytundeb, allwch chi gyfeirio at unrhyw arfer da, naill ai wrth osod amodau neu wrth fonitro i sicrhau cydymffurfiaeth efo amodau ieithyddol?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pan fyddwn yn gosod gwaith yn allanol ar gytundeb, rydym yn gwneud ein gorau i gyflogi siaradwyr Cymraeg. Pan nad yw hynny'n bosib, rydym yn sicrhau bod cyfieithydd ar y pryd ar gael i unrhyw gyfarfodydd a gynhelir gyda chontractwyr allanol fel bod pawb yn cael y cyfle i siarad yr iaith o'u dewis wrth drin a thrafod y gwaith dan sylw. Bydd unrhyw waith a gyhoeddir gan gontractwyr allanol ar gael yn ddwyieithog hefyd. • Ar hyn o bryd, mae'r Gwasanaethau Cyfreithiol yn comisiynu defnydd o weithwyr locwm a chyfreithwyr allanol er cyfarch gofynion am gapasiti neu arbenigedd penodol. Mae'n rhaid cydnabod ei bod yn her sicrhau darpariaeth o'r fath drwy gyfrwng y Gymraeg. Fodd bynnag, ar bob achlysur lle mae hyn yn bosib byddwn yn blaenoriaethu defnyddio unigolion sy'n gallu gweithio drwy gyfrwng y Gymraeg. • Yr agwedd arall yw'r angen i gyflogi cyfreithwyr arbenigol lefel uchel sydd yn meddu ar y gallu i ddarparu gwasanaeth drwy gyfrwng y Gymraeg. Lle'n bosib rydym yn cyfarwyddo cyfreithwyr a bargyfreithwyr sydd yn meddu â'r sgiliau iaith. Mewn rhai achlysuron mae modd sicrhau gwasanaeth ar y lefel uchaf i roi cyngor neu farn drwy gyfrwng y Gymraeg. Fodd bynnag ar faterion sydd un ai angen tîm ehangach, arbenigedd penodol neu faint prosiect mae sicrhau'r ddarpariaeth drwy gyfrwng y Gymraeg yn llwyr yn anodd, os nad yn anymarferol. Mae'r gallu i ddarparu drwy gyfrwng y Gymraeg yn cael ei nodi ar gytundebau fframwaith cenedlaethol ond, nid yw hwn yn ddarpariaeth gyffredinol ar draws y cwmnïau. Adlewyrchir hyn yn helaeth hyd yn oed o fewn cwmnïau sydd â'u gwreiddiau yng Nghymru.

Gweithredu'n
ddwyieithog

Sut ydym ni'n
llwyddo wrth
weithredu ar
ofynion y Polisi
laith a Safonau'r
Gymraeg?

**3. Oes yna unrhyw rwystrau i'ch gallu fel adran i gynnig
gwasanaeth llawn yn y Gymraeg?**

- Mae gofyn i'r Prif Weithredwr a'r Cyfarwyddwyr gydweithio'n agos gyda sefydliadau allanol.
- Mae'r Cyfarwyddwr Statudol Gwasanaethau Cymdeithasol, er enghraifft, yn cydweithio'n agos gyda'r Bwrdd Iechyd, ac yn gwneud pob ymdrech i sicrhau bod cyfarfodydd rhwng y Cyngor a'r Bwrdd Iechyd yn cael eu cynnal yn y Gymraeg. Mae tueddiad gan y Bwrdd Iechyd i droi i'r Saesneg os oes unrhyw un yn y cyfarfod yn methu deall Cymraeg, yn hytrach na sicrhau cyfieithydd ar y pryd ymlaen llaw. Llwyddodd y cyn-Gyfarwyddwr, drwy gydweithio gyda Chyfarwyddwr Ardal y Bwrdd Iechyd i sicrhau bod mwyafrif helaeth o gyfarfodydd yn cael eu cynnal yn y Gymraeg.
- Mae'r Cyfarwyddwr Statudol yn cymryd mantais o'i ddylanwad fel siaradwr Cymraeg i annog defnydd o'r Gymraeg mewn cyfarfodydd a gweithdai, gan gyfrannu'n Gymraeg ar bob achlysur a sicrhau bod darpariaeth Gymraeg ar gael bob amser.
- Gwrthodir ymateb i holiaduron a cheisiadau cenedlaethol oni bai eu bod ar gael yn y Gymraeg a bu herio mewn cyfarfodydd cenedlaethol y Llywodraeth yn ddiweddar am eu diffyg darpariaeth ddwyieithog. Gwrthododd Pennaeth yr Adran Plant, y Cyfarwyddwr Statudol a'r Prif Weithredwr groesawu arolygwyr Cyfiawnder Ieuentid yn ddiweddar gan nad oedd modd cael arolygwyr allai'r Gymraeg. Yn dilyn peth trin a thrafod cytunodd yr Arolygaeth (o'r Swyddfa Gartref) i atal ac oedi eu harolwg yng Ngwynedd ac Ynys Môn o'r herwydd. Yn sgil hynny penderfynodd sawl sir arall ar draws gorllewin a chanolbarth Cymru weithredu yn yr un modd ac mae'r Arolygaeth, o ganlyniad, yn recriwtio siaradwyr Cymraeg ar hyn o bryd.
- Mae'r Gwasanaeth Cyfreithiol wedi ymdrechu i leihau allanoli gwaith. Yn gyffredinol llwyddwyd i wneud hynny. Mae problemau recriwtio dros y 18 mis diwethaf yn golygu ein bod wedi dibynnu ar gyflogi mwy o gyfreithwyr ar sail locwm na fyddai'n arferol. Rhaid cydnabod, er yn ceisio darganfod darpariaeth Cymraeg ar bob achlysur, eithriad yw llwyddo i allu gwneud hynny. Fodd bynnag, mae'n galonogol gallu adrodd ein bod wedi cael llwyddiant yn recriwtio cyfreithwyr i'r tîm dros y misoedd diwethaf gyda rhagolygon y byddwn yn gallu lleihau yr angen am weithwyr ar sail locwm.
- Mae'n bwysig cydnabod fod Gwasanaeth Cyfreithiol Gwynedd yn unigryw bron ymhlith y 22 Awdurdod, gan feddu ar dîm lle

	<p>gallai'r holl swyddogion ddarparu gwasanaeth cyflawn drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae hyn yn parhau ac nid yw'r materion a nodwyd wedi newid diwylliant nac ychwaith natur y Gwasanaeth.</p>
<p><u>Datblygu cyfleoedd newydd</u></p>	<p><i>4.Oes gennych chi syniadau am ffyrdd newydd y gallem ni fod yn hybu'r Gymraeg o fewn cymunedau'r sir – naill ai yn eich gwasanaethau eich hun neu drwy gydweithio gydag eraill?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Mae lle i adlewyrchu ar y gwasanaeth a'r adnoddau ieithyddol sydd o fewn y Gwasanaeth Cyfreithiol megis dogfennau technegol sydd wedi eu creu gennym. Gall hwn fod yn adnodd i'w rannu yn allanol dan amodau priodol petai adnoddau yn caniatáu. • Fel Tîm Arweinyddiaeth, byddwn yn parhau i hyrwyddo a manteisio ar bob cyfle a geir i sicrhau bod y Gymraeg yn cael ei phriod le, nid yn unig yng ngwaith y Cyngor ond hefyd ar lefel cymunedol o fewn y Sir, yn rhanbarthol ac yn genedlaethol.